

Bevezetés

Közismert, hogy napjaink uralkodó folyamata, **a globalizáció a gazdasági térszerkezetet is erőteljesen befolyásolja**. A gazdasági tevékenységek térbeli elhelyezkedése a piaci versenyben való sikeres helytállást egyre markánsabban meghatározza. A nemzetközi munkamegosztásban betöltött szerepeket a globalizáció újrafogalmazza, melynek eredményeképpen a területi egységek specializációra kényszerülnek. Mindez a helyi adottságok szerepét is átértékeli. A globalizáció mellett, azzal párhuzamosan – szinte már-már divatfogalommá válva – kiemelten fontos térszervező erő a **tudásalapú gazdaság** is, mely a fejlett országokban egyre inkább teret nyer, azonban térségenként eltérő formát ölt. Mindez a lokális térségek szintjén alapvetően fontos tényező, hiszen a tudásbázis lokális szinten determinálja a versenyképességet.

Egyre jelentősebben érzékelteti hatását a helyi szint felértékelődése, mint azon kulcskompetenciáknak helyet adó tér, ahol a vállalatok tartós versenyelőnyei koncentrálnak, és ahol a helyi szereplők összefogásukkal érvényre tudják juttatni gazdaságfejlesztési elképzeléseiket. A gazdasági előnyök elsődleges vizsgálati területi egysége ugyanis a **lokális térség**, amelyen belül úgy lehet munkahelyet változtatni, hogy közben nem kell lakást cserélni (lényegében egy ingázási övezet). A regionális elemzésekben ebből adódóan egyre nagyobb figyelmet kell szentelni a lokális térségek vizsgálatának.

A nemzetközi tapasztalatok alapján elmondható, hogy a lokális térségek kiinduló helyzetét, adottságait figyelembe véve **térségtípusonként igen eltérő fejlődési pályák valószínűsíthetőek**, reálisan csak igen kevés térségben lehet tudásteremtésen alapuló gazdasági fejlődésre számítani. Ez azonban a globalizáció természetes velejárója, hiszen az országok specializációja mellett napjainkban már a lokális térségek gazdasága is erőteljesen specializálódik a szűkösen és térségenként differenciáltan rendelkezésre álló erőforrások miatt. A lokális térségek döntő többségében hiányzik a tudásalapú gazdaság tényezőinek kritikus tömege (városnagyság, munkaerő felkészültsége, infrastruktúra színvonala), az innovációs kapacitás megléte, specializáltsága, a felsőoktatás kapacitása, illetve színvonala stb.

A lokális térségek elemzésére egyfajta lehetőséget kínál a versenyképesség fogalma, amely a globális verseny speciális jellemzőinek következtében a közgazdaságtan egyik központi fogalmává vált. A gazdasági hatások térbeliségének vizsgálatát a nemzetközi szakirodalom egyértelműen a **versenyképességhez** köti, főleg az országok versenyképességének vizsgálatára vannak alaposan kidolgozott modellek. Az Európai Unió 2007 és 2013 közötti programozási időszaka szintén kiemelt figyelmet szentel a versenyképességnek, valamint az azt befolyásoló tényezők javításának a kohézió és a felzárkózás érdekében. A regionális versenyképesség erősítése szerte az Európai Unióban mindenkinek érdeke, hiszen fokozza az EU gazdaságának növekedési potenciálját.

Kíváló versenyképességi jelentések készülnek évről évre országok szintjén, azonban a regionális versenyképesség vizsgálatánál egyre kisebb területi egységekre is

figyelmet kell fordítani. A városok és a városi területek ezen elemzések természetes alapegységei, hiszen egy ország vagy egy régió versenyképességét döntően a városok határozzák meg, amelyek versenyképessége általában jelentősen meghaladja a városok között elhelyezkedő területek versenyképességét. A nemzetközi vizsgálatok arra is rámutattak, hogy a városok versenyképességét a városmag körül elhelyezkedő agglomerációs gyűrű is meghatározza, ami csomóponti régióként fogható fel, empirikus elemzések esetén nehezen kezelhető. A lokális térségnek, mint közgazdasági kritériumnak leginkább a kistérség, mint közigazgatási-statisztikai területi egység felel meg, azonban ezek határai nyilvánvalóan valamelyest eltérnek a tényleges gazdasági vonzáskörzetektől. Mindezek alapján **könyvünkben a magyar kistérségek versenyképességének vizsgálatára vállalkozunk.**

Napjainkban a területi tervezés egyre inkább előtérbe kerül, hiszen a különféle aggregációs szintű területi egységeknek juttatott Európai Unió források elnyeréséhez az elkészült területi dokumentumok jelentik az alapot. A 2007–2013-as programozási időszakban Magyarországon is különféle kistérségi, megyei, regionális területi dokumentumok és programok készülnek. **A hazai területfejlesztés sikeréhez azonban elengedhetetlen, hogy az igen összetett területi folyamatokat a lehető legpontosabban fel lehessen mérni.**

A pontos, fejlesztési célú helyzetelemzés kitüntetett szerepe a területi tervezésben vitathatatlan, hiszen a kiinduló feltételek különbözősége térségenként másfajta gazdaságfejlesztési beavatkozást, stratégiát kell, hogy maga után vonjon. Az eltérő típusú térségeknek különféle utakat kell bejárniuk a globális versenyben való hosszú távú sikeres helytállás eléréséhez. Lényegesen eltérő kiindulási helyzetük miatt ugyanis nem kezelhetőek egységes gazdaságfejlesztési cselekvésterffel. A versenyképességi típusokon túlmenően a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően egyre inkább figyelembe kell venni a vizsgált térség urbánus-rurális dimenzió mentén történő elhelyezkedését is, hiszen a globális versenyben elsősorban a városok és vonzáskörzetük vesznek részt sikeresen.

A könyv célja, hogy bemutasson egy lehetséges, zárt logikai rendszerre épülő eljárást a lokális térségek **versenyképességének vizsgálatára, fejlesztési célú helyzetelemzésének** kidolgozására. Ezen módszer empirikus alkalmazásának keretében többváltozós adatelemzési módszerek segítségével a magyar kistérségeket **versenyképességi típusokba** soroljuk. Az indikátorok szelektálásánál és súlyozásánál a megfelelően kiválasztott elméleti modellek logikáját követő, erre a célra **eddig még nem használt szelektálási és súlyozási módszert** alkalmazunk. Az elemzés végeredményét a magyar kistérségek két dimenzió, a regionális versenyképesség, valamint az **urbánus-rurális** dimenzió mentén kialakított típusai adják.

A könyv három nagy logikai részből áll, amely öt érdemi fejezetre osztható. Az első két nagy rész a piramis-modellre épülő versenyképességi elemzés és tipizálás felvezetésére, megalapozására szolgál.

1. **Az első nagy logikai rész** (1. és 2. fejezetek) a **legfontosabb kulcsfogalmakat tekinti át.** Mivel a könyv több olyan kategóriát is használ (pl. regionális versenyképesség, urbánus-rurális dimenzió), amelyek tartalma

nem pontosan definiált, ráadásul a regionális versenyképesség kifejezés még erősen vitatott is, ezért ezen kategóriákról állást foglalunk. A véleménynyilvánításon túlmenően lényeges azon **definíciók bevezetése**, amelyek az empirikus elemzés alapját képezik, hiszen a kiválasztott megközelítés maga után vonja az empirikus elemzés során alkalmazható módszertant is. A területi versenyről, illetve a regionális versenyképesség fogalmi megközelítéseiről igen alapos, szerteágazó hazai munkák jelentek meg, így az áttekintő fejezet kizárólag azon mérföldkövekre koncentrálna, amelyek a könyv kutatási célja szempontjából kiemelt jelentőséggel bírnak. A regionális versenyképességről publikált **szemléletes demonstrációs modellek** közül ebben a fejezetben mutatjuk be az RCC-modellt, a versenyképességi cilindert, a versenyképességi fát és a versenyképesség piramis-modelljét. Végezetül az áttekintő részben ismertetjük azon kiemelt **régiótípusú kísérleteket** is, amelyekre az empirikus elemzés során jelentős mértékben támaszkodunk.

2. **A második nagy logikai rész** (3. és 4. fejezetek) a nemzetközi és a hazai szakirodalomban publikált legjelentősebb versenyképességi és fejlettségi elemzések módszertanát és **indikátorkészletét tekinti át**, valamint ebben a részben nyer indoklást, hogy az elemzés alapegységének miért a kistérséget választottuk. A 3. fejezet a széles körben ismert és elismert nemzetközi versenyképességi jelentéseket elemzi, amelyek többsége ugyan országokra vagy régiókra készült, mégis módszertani értelemben a könyv célja szempontjából igen érdekesek. A 4. fejezetben áttekintjük a legszélesebb körben hivatkozott, indikátorokra támaszkodó hazai kistérségi elemzéseket, melyek egy része fejlettségi, kisebb része versenyképességi vizsgálatra történő vállalkozás.
3. **A harmadik nagy logikai rész** (5. fejezet) a könyv „lelke”. Az 5. fejezetben az adatbázissal kapcsolatos legfontosabb információk ismertetése után mutatjuk be az Európai Unió hatodik periodikus jelentésében publikált egységes versenyképességi definícióra, valamint a régiók, térségek és városok versenyképességének piramis-modelljére épülő újszerű módszert, mely a piramis-modell alapkategóriáira, alaptényezőire és sikerességi faktoraira illesztett, **objektíven súlyozott**, a modell szerint kizárólag **releváns indikátorokat tartalmazó** mutatószám-rendszer alapján **elemzi a lokális térségek versenyképességét**. A módszer kidolgozásakor az előző fejezetekben megvizsgált 14 külföldi, valamint 17 hazai fejlettségi, illetve versenyképességi vizsgálat előnyös tulajdonságaira nagy mértékben támaszkodtunk, azok feltárt hátrányait pedig igyekeztünk kiküszöbölni. Ennek eredményeképpen alakultak ki azon **tulajdonságok**, amelyeket a modelltől mindenképpen elvárhatunk. A kidolgozott módszert a könyvben a 168 magyar kistérség¹ versenyképességének elemzésére alkalmazzuk, melynek keretén belül többváltozós adatelemzési módszerek felhasználásával a magyar

¹ A 174 kistérséget létrehozó 2007. évi CVII. tv. az elemzés elvégzésének időpontjában még nem volt ismert.

kistérségeket a 2004. évi adatok alapján **versenyképességi típusokba soroljuk**, kitérünk továbbá a modell dinamizálásának lehetőségére is.

Meggyőződésünk, hogy a **valós állapot felmérése** egyértelműen megkönnyíti a területi tervezést, az adott térségtípus versenyképességéhez, sajátosságaihoz, kiinduló helyzetéhez leginkább illeszkedő területi stratégiák, prioritások, programok megfogalmazását. **Jelen könyv gyakorlati célja** az, hogy a maga szerény eszközeivel ehhez hozzájáruljon.